

Gäss i jordbrukslandskapet: utmaningar och möjligheter

Johan Elmberg, professor i zoökologi, Fakulteten för naturvetenskap, Högskolan Kristianstad.
johan.elmberg@hkr.se

Camilla Olsson, doktorand i ekologi, Fakulteten för naturvetenskap, Högskolan Kristianstad och Sveriges Lantbruksuniversitet.
camilla.olsson@hkr.se

Johan Månsson, docent i ekologi, Viltskadecenter, Sveriges Lantbruksuniversitet.
johan.mansson@slu.se

I hundratals år har det gått väldigt dåligt för våra svenska vilda gäss, men under de senaste 50 åren har vi varit mycket framgångsrika i att hjälpa dem tillbaka genom medvetna naturvårdsinsatser och förvaltning. De senaste årtiondena har trenden varit särskilt positiv för några av arterna, bland andra grågås, kanadagås och vitkindad gås. Som ett resultat har vi nu fler gäss än någonsin i Sverige, och de är hos oss under längre tid på året. Detta skapar ibland konflikter, framförallt med jordbruket, där gässens bete orsakar omfattande skador på växande grödor. Detta ställer den framtida förvaltningen av gäss inför nya utmaningar, som förstärks ytterligare av att vi i Sverige har nio olika arter, vilka var och en har olika förvaltningsbehov. Många av arterna korsar dessutom flera nationsgränser under sina årliga flyttningar, vilket innebär att förvaltningen också måste omfatta flera aktörer även utanför Sveriges gränser. I ett 6-årigt forskningsprojekt som drivs av Högskolan Kristianstad tillsammans med Sveriges Lantbruksuniversitet samverkar forskare och näringsliv, över flera discipliner och från lokal till

internationell nivå. Målet är att ta fram ny kunskap om hur gässen utnyttjar dagens jordbrukslandskap, hur vi kan hantera och förebygga de skador som gässen orsakar och de konflikter som uppkommer mellan olika samhällsintressen, samt att presentera riktlinjer för framtida förvaltning.

Varför behövs denna forskning?

Över hela norra halvklotet har vi människor ”en historisk skuld” till vilda gäss, eftersom många av dessa arter under sekler jagades hårt och deras livsmiljöer togs i anspråk för jordbruk och andra ändamål. Sedan knappt 50 år har medvetna naturvårdsinsatser och en bättre reglerad jakt gjort att många av gässen ökat. Länge var denna återkomst en helt igenom önskad utveckling och ett kvitto på klokare förvaltning och förbättrad naturvård, men det stannade inte där.

Sverige och Europa har under de senaste decennierna upplevt en fortsatt och dramatisk ökning av antalet gäss, så att flera av arterna nu antagligen är talrikare än de varit någonsin förut. Denna ”framgångssaga” för gässen har lett till omfattande konflikter. Den kanske största konflikten mellan gäss och människor är på jordbruksmark, där de förras bete orsakar omfattande skador på växande grödor. Dessa kan vara mycket kostsamma för lantbrukarna och för samhället i stort.

Det ökade betetrycket från gäss kan också påverka den naturliga växtligheten, till exempel genom att skapa kortsnaggade strandängar som mer ser ut som golfbanor än den miljö som vadare och andra fåglar trivs i. Gåsbete misstänks också ligga bakom det storskaliga försvinnandet av vass- och sävbälten i en del klassiska fågelsjöar, som varit fågelrika just tack vare sin omfattande och variationsrika vattenväxtlighet. Talrik förekomst av gäss kan alltså misstänkas leda till att en del andra arter missgynnas. När gässen blir allt fler kan de också skapa övergödning i mindre vattendrag genom att flytta näringsämnen från gräs- och odlingsmarker till vattnet. De talrika gässen är numera också ett hot mot säkerheten vid en del flygplatsers landningsbanor: Ibland skapar gässen också missnöje i parker och bostadsområden, när de smutsar ner och uppträder hotfullt.

Dagens jakt löser inte problemen

Som jakten bedrivs idag är antalet fällda gäss för lågt för att minska deras antal nämnvärt. Detta och ett allt mildare vinterklimat i Sverige gör prognosen för framtiden enkel: vi kommer att ha fortsatt stora gåspopulationer, och vi kommer att ha allt fler gäss under längre tid på året på svensk jordbruksmark. Detta ställer den framtida förvaltningen av gäss inför stora utmaningar. Situationen blir än mer komplex av att vi, bara i Sverige, har nio olika gåsarter. En del är talrikare än någonsin förr, några är så sällsynta att de behöver vår hjälp och ytterligare några tycks minska från tidigare ganska höga nivåer. Eftersom gässen ofta uppträder i blandade flockar med flera arter i, betyder det att en lantbrukare som på hösten tittar ut över sitt vetefält med tusentals gäss antagligen ser – utan att veta om det – gäss med helt olika förvaltningsbehov. Eftersom gäss är flyttfåglar korsar de även flera nationsgränser under en säsong, vilket innebär att förvaltningen dessutom måste omfatta flera aktörer även utanför Sveriges gränser.

Hur jobbar vi i projektet?

För att bättre kunna hantera effekterna av att vi har mer gäss på jordbruksmark, måste vi ta fram ny kunskap om hur gässen utnyttjar dagens jordbrukslandskap. Sverige måste också bli mer proaktivt i förvaltningen, och samverka med andra länder som omfattas av liknande problem. I ett 6-årigt forskningsprojekt som drivs av Högskolan Kristianstad tillsammans med Sveriges Lantbruksuniversitet samverkar forskare och näringsliv, över flera discipliner och från lokal till internationell nivå, för att ta fram ny kunskap för att möta dessa behov. Alliansen mellan Högskolan Kristianstad och Sveriges Lantbruksuniversitet samlar den bästa kompetensen inom detta fält i Sverige.

Forskare från universitet i Norge, Danmark och övriga Europa är också delaktiga, har centrala roller i de olika delprojekten, och bidrar med sina respektive specialistkunskaper. Även representanter från förvaltning och näringsliv är med i projektet, bland andra länsstyrelser, Naturvårdsverket, Sveriges ornitologiska förening, Svenska jägareförbundet och Lantbrukarnas riksförbund (LRF). Tillsammans utgör alla dessa aktörer en grupp med bred kunskapsbas, och skapar en tvärvetenskaplig miljö som främjar projektets mål om en inkluderande och effektiv förvaltning från lokal till internationell nivå.

Projektets mål i korthet

Tagna tillsammans strävar projektets fyra delprojekt efter att (1) förstå hur gässen utnyttjar dagens odlingslandskap, att (2) utvärdera befintliga och nya metoder för att minska skador på jordbruksgrödor orsakade av gäss, att (3) förstå varför det bara i vissa områden uppstår konflikter och hur dessa kan förebyggas och reduceras, samt (4) att utvärdera tidigare förvaltningsplaner (dokument som styr beslut som rör gässen över större områden) och presentera riktlinjer för framtida förvaltning.

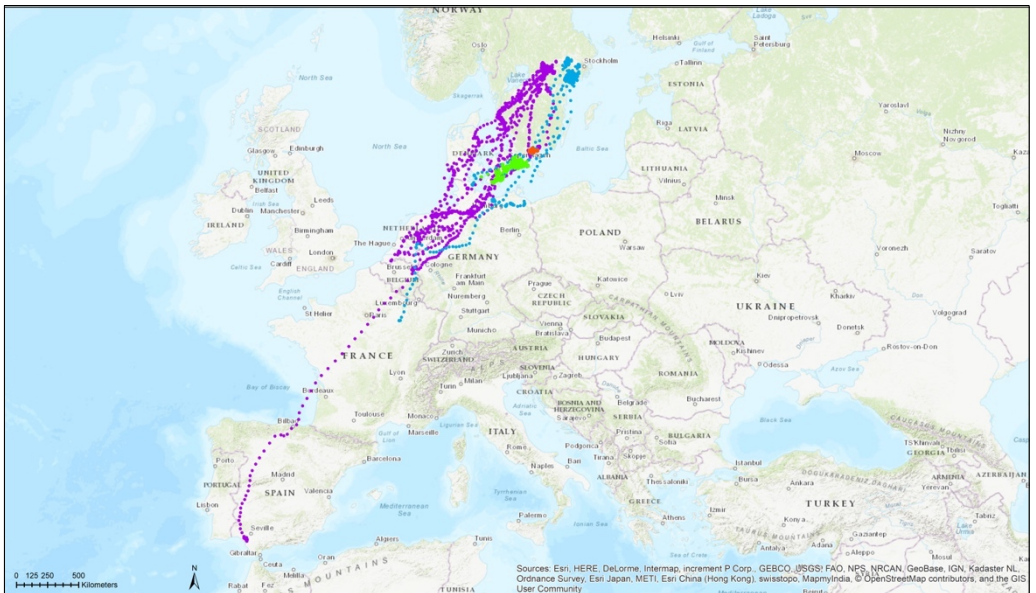
Vad har vi gjort hittills?

Projektet startade våren 2017. Under de första två fältsäsongerna har vi fångat närmare 600 grågäss i fyra områden i södra halvan av Sverige. Grågäsen är projektets viktigaste fokusart eftersom den står för huvuddelen av skadorna på jordbruksgrödor i stora delar av landet, inte minst i nordöstra Skåne. Av de grågäss som fångats har 87 en halsring med solcellspaneler och satellitsändare, och de övriga en halsring av plast med en bokstavs-siffer-kombination som kan läsas av på håll, till exempel av fågelskådare och jägare med tubkikare.

Gässen med satellitsändare har redan bidragit med åtskillig ny kunskap. Det är uppenbart att grågässen i olika delar av Sverige har helt olika flyttningsstrategier. De som märktes i Hälsingland och Närke lämnade Sverige redan kring oktober och var i december huvudsakligen i Belgien och Nederländerna. De skånska grågässen, däremot, var kvar i Skåne eller hade flugit den korta sträckan över till Danmark.

Två grågäss märkta utanför Kristianstad har varit särskilt ortstrogna och hade i december fortfarande inte lämnat Kristianstad och Bromölla kommuner. Inventeringar av omärkta gäss kring Kristianstad under hösten 2017 visar att de är mycket anpassningsbara i sitt val av föda på jordbruksmark. Bland annat upptäcker de snabbt spill av skördad potatis och sockerbetor, som är rikt på både näring och energi, så fort dessa blir tillgängliga. Det är också redan nu uppenbart att gässen uppträder mycket koncentrerat i landskapet. De allra flesta fält (och lantbrukare) har inte haft någon påhälsning, medan andra fält (och lantbrukare) haft desto fler gäss. Kunskap av detta slag kommer att vara helt avgörande för att i

framtiden utforma råd som minskar konflikten mellan gässen och jordbruket.

Figur 1: För 30 år sedan flyttade alla Svenska grågäss till södra Spanien, något som idag uppvisas av endast en av de sändarförsedda gässen. Majoriteten av de svenska grågässen flyttar idag inom nordvästra Europa, medan allt fler verkar stanna i södra Sverige över vintern.

Projektets första år har i skrivande stund just passerats. Förutom den doktorand som redan arbetar vid Högskolan Kristianstad har vi rekryterat en senior samhällsvetenskaplig forskare och ytterligare en doktorand har anställts på Sveriges Lantbruksuniversitet.

Gässen, MABH, Biosfärområdet och Högskolan Kristianstad

Tvårvetenskaplighet och samverkan är en viktig grund i projektet och något som tillämpas på flera sätt. Här arbetar viltforskare nära samhällsvetare, miljöpsykologer, konfliktforskare och andra kompetenser. Förutom att vara ämnesöverskridande har projektet också en ambition att överbygga olika rumsliga skalor som är relevanta för både förvaltningen och gässen.

Den kunskap som projektet genererar kommer dels att vara knuten till specifika regioner, men vi kommer också att kunna beskriva och analysera generella mönster som är relevanta i nationellt och internationella perspektiv. Projektet tillämpar även ett systemperspektiv, där såväl enskilda arter som interaktioner mellan arter och människans inverkan omfattas. Systemperspektivet är särskilt viktigt för att i framtiden skapa en förvaltning som är adaptiv. Med detta menas att förvaltningen fortlöpande kan anpassas efter förändringar, både biologiska (till exempel gåsantal och klimat) och sociala (till exempel lagstiftning, ekonomiska förutsättningar och samarbetet mellan konfliktens aktörer).

Det är ingen slump att Högskolan Kristianstad är en huvudrollsinnehavare i detta projekt. I vårt område har vi gott om gäss året runt av flera olika arter, samtidigt som vi har ett mycket mångsidigt jordbruk och dessutom en lång tradition av att hitta samarbetsformer mellan lantbrukare, ornitologer, jägare, markägare, myndigheter och andra med intressen att bevaka denna konflikt (genom Biosfärområde Kristianstads Vattenrike och länsstyrelsen). Forskningsmiljön MABH, med sin tvärvetenskapliga inriktning, erbjuder mervärden i form av kompetens och möjlighet till nya samarbeten. Studenter vid Högskolan Kristianstads program för biologi och landskapsvetenskap kan också erbjudas möjlighet att göra examensarbeten inom projektet.

Högskolan Kristianstads omorganisation årsskiftet 2017/2018 har därutöver sporrat till kontakter över avdelningsgränserna. Ett sätt att mildra konflikten kring gäss på jordbruksmark skulle kunna vara att kombinera ökad jakt av vissa arter med en mer utvecklad vidareförädling av både ekoturism och matproduktion. Gäss är vackra och spännande djur att se på, och dessutom erkänt delikata att äta. Vi hoppas att ett samarbete med både Biosfärområde Kristianstads Vattenrike och Högskolan Kristianstads avdelning för mat- och måltidskunskap ska kunna ge idéer och styrfart som ökar gässens värde i den lokala ekonomin och därigenom mildrar konflikten med jordbruket.

Vad väntar?

Detta projekt har som sagt bara startat. Under sina sex år kan det förväntas avkasta mycket ny kunskap av värde för både naturvård och förvaltning, lokalt, regionalt såväl som internationellt. Samarbetet med

Sveriges Lantbruksuniversitet är centralt, och deltagandet från utländska universitet och branschforskningsinstitut en garant för att både genomförande och resultat ska uppmärksammas och vara relevanta också i ett internationellt perspektiv.

English summary

This article describes the objectives and working methods of a recently started 6-year project focusing on the conflict between society and increasing goose populations on farmland.